

Національна
академія наук України

Інститут
української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Сергій БЛОКІНЬ • Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Галина БУРЛАКА • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Мирон КАПРАЛЬ • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Світлана ПАНЬКОВА • Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 47

Книга I

ЮВІЛЕЙНА ГРУШЕВСЬКІАНА

Серія

ДОПОМІЖНІ МАТЕРІАЛИ:
ДОВІДНИКИ, ПОКАЖЧИКИ, АРХІВИ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
“СВІТ”
2016

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення
України за програмою “Українська книга” 2016 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі: Віталій ТЕЛЬВАК
Переклад статей: з російської — Іван СВАРНИК, з польської — Віра РОМАНИШИН,
з німецької — Любов ЯНИШИНА, з чеської — Оксана БЛАШКІВ,
з італійської — Мар'яна МАРКЕВИЧ,
з англійської та французької — Вікторія ЛУЧКЕВИЧ
Переклад висловів іншомовного походження — Мирослав ТРОФИМУК

На вклейці вміщено фотографію з оригінального відбитка, що зберігається
у фонді М.Грушевського в Архіві Наукового товариства ім. Шевченка в Америці
(Нью-Йорк, США)

Видавництво “Світ”

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-914-007-4 (Т. 47. Кн. 1)

© Інститут української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України, 2016
© Тельвак В.В., передмова, коментарі, 2016
© Видавництво “Світ”, дизайн та художнє
оформлення, 2016

* * *

Михайло Грушевський святкує 50-ті роковини його трудящого життя. Святкує їх далеко від своєї України, в чужій, непривітній чужині, де його, учителя й духового провідника російської України, загнала ворожа насила — брутальна насила російського царату*. Святкує їх у пору, коли згарищами куриться Галицька та Володимирська земля, коли мільйони синів і доньок України страждають, захоплені невимолою силою світової пожежі, коли мільйони дітей України приневолені “не за Україну, а за її ката” проливати “кров добру, не чорну”, коли мільйони українських жінок і дітей тиняються по світу без криші над головою, без куска хліба в роті, коли над Україною проноситься одно з найтяжчих лихоліть, яке сій великій Многострадальниці веліла зазнати історична доля. Святкує з кривавим, зболілим серцем, гіркою свідомістю, але також з філософічною рівновагою того, кому відкриті скрижалі минулої долі народу й кому звісні шляхи та правила розвитку рідного народу.

Михайло Грушевський може справді з самопевністю та душевною рівновагою глядіти серед світової хуртовини на будуччину діла, про яке він сміло може сказати словами Римлянина: *huius rei magna pars* — сього діла я був великою частиною, до нього великопричасний! Його укохана справа, справа України, не розв’язалася. Навпаки: світова війна може навіть скінчиться її ще більшим скомплікуванням, її сильнішим переплутанням. Але отее діло, біля якого він увесь вік трудився і для якого далше трудиться, якому він на жертівнику поклав своє глибоке знання, бистрий ум, великий розум, муравлину працю й особисту кар’єру — діло України не заснітилося у велику хвилю міжнародніх змагань, але пронеслося зичним відгомном по широкому світу, виступило в могутніх зарисах на міжнародню арену.

Михайло Грушевський, як сказано, дуже причасний до сього діла воскресення, відродження та визволу України. Причасний як учитель нації, як один з її огненних стовпів в її блуканині до Обіцяної Землі, як один з її духових провідників і ідеологів її визволення.

Михайло Грушевський — се великий учитель нації, учитель, що сягнувши у глибину давноминулих століть, добув з них скарби національної минувшини, вернув нації її дідів і прадідів, вернув їй її історичну гідність, сотворив науково обосновану українську схему історії східніх слов’ян, науково уґрунтовану історію України як історично-національної одиниці.

Михайло Грушевський — се один з ідеологів нації, що вказують їй шлях розвитку в сучасність і будуччину. Яко такий він послідовний продовжатель і поглибитель ідеології кирило-методіївських братчиків і Михайла і Драгоманова, ідеології сповнення національно-політичних змагань України еволю-

ційною дорогою та шляхом федералізму. Як ученому, глибоко критичному й наскрізь еволюційно думуючому умові далека йому думка катастроф; зате тим глибше вкорінене й твердше уґрунтоване переконання про еволюційну невідкличність визволу України дорогою здійснення федералізму.

Михайло Грушевський — се великий трудівник, невичерпана сила, невисипуца праця, незрівнянний організатор наукової праці, властивий організатор Наукового тов. ім. Шевченка у Львові й основник Українського наукового товариства в Києві та їх душа аж до самого вибуху війни, се ініціатор галицько-українського приватного шкільництва*, один з головних проповідників і поборників справи українського університету у Львові*.

Михайло Грушевський, хоч не політик, але визначний публіцист, що вмів словом чи пером з незрівнянною силою аргументації постояти за своє переконання.

За те все, що Михайло Грушевський дав Україні, за його працю яко вченого ідеолога й громадського діяча — велика йому дяка від усіх дітей України, хоча б стояли вони в іншому від нього політичному таборі. Все, що ясне, світле, благородне й чесно думуюче на Вкраїні, шанує, почитає та вітає сьогодні великого вчителя — Михайла Грушевського.

Нехай же Михайло Грушевський живе нам, живе Україні на многая і многая літа! Нехай трудиться та працює наш великий Учитель — на славу собі, а на добро й щастя для українського народу — друге п'ятдесятиліття свого віку. Нехай сіє зерно науки в уми української молоді, а зерна історичної правди й національної свідомости — в душі всього українського народу! Нехай його трудом зростає українська культура та слава рідного народу перед чужими!

Сього бажають йому з душі-серця через воєнні кордони всі українці по сей бік воєнного фронту, бо спільне нам по обох боках українське серце, українська думка, бо спільна нам і рідна Мати-Україна.

Див. про це докл.: *Справа про висилку професора Грушевського // Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського.* — К.: Веселка, 1992; *Малик Я.* Кримінальні переслідування Михайла Грушевського (1914–1934) // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. — Львів, 1994; *Варлыго А.А.* “Я никогда не выступал против России”. М.С.Грушевский и русские ученые, 1914–1916 гг. // Исторический архив. — 1997. — № 4; Ссылка М.С.Грушевского. Подготовил Павел Елецкий // Минувшее: Исторический альманах. 23. — Спб.: Феникс, 1998; *Чернов Е.А.* Петроградские ученые и ссылка М.С.Грушевского во время первой мировой войны // Дніпропетровський історико-археографічний збірник / Дніпропетр. нац. ун-т. Кафедра історії України / За ред. О.І.Журби. — Дніпропетровськ: Генеза, 2001. — Вип. 2. — С. 642–645; *Верба І.* Михайло Грушевський: роки заслання (1914–1917) // Історичний журнал. — 2006. — № 4. — С. 8–21.

* * *

Уперше опубліковано в: *Вістник Союзу визволення України.* — 1916. — Ч. 127. — С. 777–778. Передрук в: *Ювілей Михайла Грушевського // Українське слово.* — Львів, 1916. — Ч. 299. — С. 1–2.

Подається за першодруком.

Оскільки стаття була подана без підпису як редакційна, доречно буде вказати, що офіційними редакторами “Вістника СВУ” були Омелян Бачинський, Володимир Біберович і Микола Троцький. Фактичними ж редакторами журналу були Володимир Дорошенко, Михайло Возняк та Андрій Жук.

с. 72 *Святкує їх далеко від своєї України, в чужій, непривітній чужині, де його, учителя й духового провідника російської України, загнала ворожа сила – брутальна сила російського царату* — про життя М. Грушевського в роки Першої світової війни див. докл.: *Верба І.* Михайло Грушевський: роки заслання (1914–1917) // Історичний журнал. — 2006. — № 4. — С. 8–21.

с. 73 *...се ініціатор галицько-українського приватного шкільництва...* — див. коментар на с. 445 цього видання.

с. 73 *...один з головних проповідників і поборників справи українського університету у Львові* — див. коментар на с. 469 цього видання.

Історія України проф. Грушевського

Уперше опубліковано в: *Вістник Союзу визволення України.* — 1916. — Ч. 127. — С. 781–783. Підпис: *Вол. Дорошенко.*

Подається за першодруком.

Дорошенко Володимир Вікторович (1879–1963) — історик літератури, літературознавець, бібліограф, громадський та політичний діяч. Член Українського наукового товариства, Наукового товариства імені Шевченка. Навчався у Московському та Петербурзькому університетах (1898–1905). Від 1908 р. — у Львові. Закінчив Львівський університет (1913). Член Революційної української партії, згодом Української соціал-демократичної робітничої партії. Політв'язень російських тю-

ЗМІСТ

с. текстів с. ком.

<i>В.Тельвак. ЮВІЛЕЙНА ГРУШЕВСЬКІАНА: ЗАХОДИ, ПОСТАТІ, ОЦІНКИ</i>	V	
<i>Гнатюк В., Коренець Д., Кривецький та ін. Передмова</i>	1	421
<i>Коренець Д. Ювілей науки</i>	6	425
<i>В. [Гнатюк В.] Честь праці!</i>	9	430
<i>П.В-й [Грінченко Б.] Свято у Львові</i>	15	430
<i>Д-р Карел Кадлеу. Михайло Грушевський</i>	19	432
<i>До ювілею проф. М.С.Грушевського</i>	24	435
<i>Лозинський М. Михайло Грушевський (25-ліття його літературної діяльності)</i>	25	435
<i>М.Ж-ко [Дорошенко Д.] Двадцять п'ять років літературно-наукової ...)</i>	29	438
<i>Михайло Грушевський (З нагоди 25-ліття його письменської, наукової ...)</i>	35	441
<i>Михайльчук К. Привіт проф. М.С.Грушевському</i>	37	442
<i>Д-р М.Кордуба. Михайло Грушевський (З нагоди 25-літнього ювілею ...)</i>	38	443
<i>Проф. Михайло Сергієвич Грушевський (З нагоди 25-літнього ювілею)</i>	41	446
<i>Ф.С-ко [Слюсаренко Ф.]. Проф. Михайло Грушевський і його наукова діяльність</i>	43	446
<i>Чепелянський В. Великий учений діяч Соборної України (З нагоди 25-літнього ...)</i>	60	447
<i>Ювілей проф. М.С.Грушевського</i>	65	448
<i>Ювілей проф. М.С.Грушевського</i>	66	449
<i>Ю.Т-ко [Тищенко Ю.] Невідсвяткований ювілей (До 30-річчя літературно-наукової й громадської діяльності проф. М.С.Грушевського)</i>	67	449
<i>В.Г. Професор Михайло Грушевський</i>	70	451
<i>* * *</i>	72	452
<i>Дорошенко В. Історія України проф. М.Грушевського</i>	74	452
<i>Професор Михайло Грушевський. (З приводу 50-ліття уродин)</i>	81	454
<i>Кордуба М. Приїзд проф. Грушевського до Львова (Особисті спомини)</i>	86	457
<i>Гаркуша Д. [Піддубний Д.] Професор Михайло Грушевський</i>	89	458
<i>Професор Михайло Грушевський</i>	94	460
<i>Микола Василенко. Проф. М.С.Грушевський як історик</i>	97	461
<i>Білоусенко О. [Лотоцький О.] На громадському посту. М.С.Грушевський як громадський діяч</i>	109	466
<i>Єфремов [С.] На сторожі національної гідності. До характеристики публіцистичної діяльності проф. М.С.Грушевського</i>	119	473
<i>Михайло Грушевський як історіограф України. Написав Василь Герасимчук</i>	131	475
<i>Бідло Я. Михайло Грушевський</i>	153	478
<i>Е.Л.Г. [Етторе Ло Гатто] Михайло Грушевський</i>	155	480
<i>Тіхий Ф. Михайло Грушевський</i>	156	481
<i>А.Б. [Жук А.] Михайло Грушевський. З приводу 60-ліття уродин і 40-літнього ювілею наукової і громадської діяльності</i>	158	482
<i>Ювілей української науки. Сорок років діяльності акад. М.С.Грушевського. Осип Гермайзе</i>	165	488
<i>Михайло Сергієвич Грушевський (З нагоди 60-х роковин народження та 40-х роковин наукової діяльності). Іван Лакиза</i>	174	490
<i>Дорошенко В. Михайло Грушевський</i>	182	492
<i>І.Б. [Борщак І.] Михайло Сергієвич Грушевський (1866–1926)</i>	185	494

Д-р Мирон Кордуба. Академік Михайло Грушевський як історик (З нагоди ювілею)	188	496
П.Кулиниченко. Михайло Сергієвич Грушевський (З нагоди 60-х роковин народження та 40-х роковин наукової діяльності)	198	497
Мозалевський І. Идеолог відродження Української графіки. Академік проф. Мих. Грушевський	201	498
Н.Г. [Григорійв Н.] На сковороді.	203	499
Чикал-бей [Чикаленко Л.] Замість привітання на ювілей (Фельетон).	205	500
Романа В. Рабська психіка.	207	501
Дорошенко В. Всеукраїнське свято (Ювілей акад. М.Грушевського).	211	501
Проф. М.Грушевський (З нагоди ювілею 40-літньої громадянської праці)	215	503
Камінський І. Ювілятові	219	504
Ю.Сірий. Академік М.С.Грушевський як організатор наукової і культурно- національної праці на Україні (Реферат, виголошений в Празі 4/Х-го та в Подєбрадах 17/Х 1926 року на зібраннях кубанських громад)	221	505
Ювілей академіка М.С.Грушевського 1866—1926. І. Ювілейні засідання. ІІ. Привітання	231	506
Привітання від чужоземних установ і учених	322	
Академ. Д.І.Багалій. Акад. М.С.Грушевський і його місце в українській історіографії (Історично-критичний нарис).	336	517
Леонід Добровольський. Київщина та Київ у працях М.С.Грушевського	400	524
Віктор Романовський. Сторінка з недавнього минулого.	419	525
КОМЕНТАРІ	421	
РЕЦЕНЗІЇ НА ЮВІЛЕЙНІ ЗБІРКИ, ПРИСВЯЧЕНІ МИХАЙЛУ ГРУШЕВСЬКОМУ	527	
Тад. Ст. Гр. [Грабовський Т.]: Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904)	527	
К.: Науковий збірник, присвячений професору Михайлу Грушевському від його учнів і друзів з приводу десятиліття його наукової діяльності у Галичині.	531	
Бугель В.: Науковий збірник, присвячений М.Грушевському. Львів, 1906.	533	
В.Б.: Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904).	536	
Д.Д-ко. [Дорошенко Д.]: Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904).	543	
Яцимирський О.І.: Науковий збірник, присвячений професорові М.Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його Десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904).	550	
Карашкевич О.: Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894—1904).	552	
В.Б.: “Ювілей академіка М.С.Грушевського. 1866—1926. І. — Ювілейні засідання. ІІ. — Привітання.”	564	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	565	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 47. Книга I

ЮВІЛЕЙНА ГРУШЕВСЬКІАНА

Серія “Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви”

Редактор *Е.Главацька*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *О.Тростянчин*

Формат 70×100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Ум. друк. арк. 51,19.
Обл.-вид. арк. 44,0. Тираж 5000 прим. Зам.

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк Державне видавництво “Преса України”
03047, м. Київ, пр-т Перемоги, 50

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г. Папакін, І. Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 47. Кн. I : Ювілейна грушевськіана /упор. В. Тельвак. — 2016. — 632 с. — (Серія “Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви”).

ISBN 978-966-603-223-5;

ISBN 978-966-914-007-4 (Т. 47. Кн. I)

Том містить різнопланові публікації авторства визначних українських, польських, російських, німецьких, чеських, італійських та французьких інтелектуалів, котрими сучасники вченого відгукнулися на ювілеї М.Грушевського. Публікації дають змогу реконструювати образ вченого у середовищі його сучасників. Завдяки своїй жанровій специфіці опубліковані тексти є важливим джерелом пізнання українознавчих дискусій першої третини ХХ ст.

Для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)

ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-914-007-4 (Т. 47. Кн. I)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 47. Книга I

ЮВІЛЕЙНА ГРУШЕВСЬКІАНА

Серія “Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви”

Редактор *Е.Главацька*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *О.Тростянчин*

Формат 70×100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Академу. Офс. друк. Ум. друк. арк. 51,19.
Обл.-вид. арк. 44,0. Додатковий тираж 150 прим. Зам.

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк Державне видавництво “Преса України”
03047, м. Київ, пр-т Перемоги, 50